

Генерал-лајтнант МОРАЧА МИЛУТИН

ОРГАНИЗАЦИЈА ПОЗИЦИОНЕ ОДБРАНЕ СТРЕЉАЧКОГ КОРПУСА НА БРДСКО—ПЛАНИНСКОМ ЗЕМЉИШТУ

Особине брдско-планинског земљишта битно утичу на организацију одбране и на борбена дејства браниоца. Тај утицај се испољава на избор и фортификациско уређење положаја за одбрану, на груписање живе силе и ватрених средстава по фронту и по дубини, на организацији командовања, организацију и извођење маневра у току борбе, коришћење родова војске и материјално-техничко снабдевање јединица. На тај начин, у упоређењу са одбраном на маневарском земљишту, одбрана на брдско-планинском земљишту има низ специфичности, које се морају узети у обзир при организацији одбране и за вријеме вођења одбранбеног боја.

Специфичност одбране на брдско-планинском земљишту огледа се у томе што се она организује, начелно, по принципу одбране на широком фронту. Примјену овакве одбране омогућује сам карактер брдско-планинског земљишта. Значи, јединице при одбрани на брдско-планинском земљишту добијају шири фронт од онога што га нормално имају у одбрани на равном или средње испресецаном земљишту, или — како се то друкчије каже — при одбрани у нормалним условима. Боље речено, при одбрани на брдско-планинском земљишту није потребно да се на читавој ширини фронта једне јединице, испред предњег краја, организује непрекидна зона запречне ватре такве густине, која је у стању да на сваком делу земљишта нанесе велике губитке непријатељској пјешадији. Конкретно, у нормалним условима, стрељачки батаљон у одбрани заузима рејон ширине до 2 км. При таквој ширини фронта батаљон средње јачине може да створи запречну ватру испред предњег краја густине 7—9 метака на 1 текући метар у минуту. При одбрани на брдско-планинском земљишту рејон одбране батаљона може да буде знатно шири, због тога што је само земљиште погодно за организацију одбране, што омогућава растреситији распоред снага и средстава батаљона, и што рељеф земљишта не дозвољава непријатељу да изврши напад крупнијим снагама на томе правцу. То се може рећи и за одбрану виших јединица — дивизије, корпуса. Не би имало никаквог смисла стварати густ борбени распоред дивизије или корпуса на правцима, гдје земљиште не дозвољава масовну употребу савремене технике и пјешадиских јединица, на којима нападач нема изгледа да постигне неки, барем тактички успјех, или такав успех којим би нарушио тактичку или оперативну чврстину одбране. Но, одмах је потребно напоменути, да ширина фронта јединица на таквим правцима не може да се узима произвољно, од ока. Одбрана се, у томе случају, организује на држање посебних рејона,

без њихове непосредне међусобне везе. Но и код таквог посједања положаја за одбрану, треба да се има довољна густина ватре за успјешну одбрану брањених праваца, мора да постоји извјесни континуитет — веза између појединих рејона и отпорних тачака, међупростори између њих не смију бити превелики итд.

Са друге стране, постоје извјесни правци и на брдско-планинском земљишту који дозвољавају да се масовно употријеби савремена ратна техника, на којима она може да испољи сва своја тактичко-техничка својства, а у првом реду снагу свога удара у маневар. Сасвим је разумљиво да на тим правцима мора да се створи таква густина пјешадиске, минобацачке и артиљериске ватре, која ће омогућити успјешну борбу са крупним, надмоћнијим снагама непријатеља. Одбрана таквих праваца мора да се организује по принципима одбране на нормалном фронту, значи, мора да у себи садржи све елементе такве одбране.

Из овога проистиче да ширина фронта одбране корпуса зависи у првом реду, од карактера брдско-планинског земљишта, на коме корпус има да организује одбрану. Код одређивања ширине фронта одбране морају се, сасвим природно, узети и други елементи, као што су: јачина непријатеља, његове снаге и средства које се могу очекивати с обзиром на важност праваца које корпус брани; сопствене снаге и средства корпуса; средства ојачања које ће корпус евентуално добити; морално-политичко стање и увјежбаност јединица; вријеме које корпусу стоји на расположењу за организацију одбране. Ширина фронта одбране за сваку јединицу, па и за корпус, одређује се после свестране анализе свих горњих елемената. Баш с обзиром на те елементе, ширина фронта коју корпус може да добије одређује се за сваки конкретан случај. Она може да се колеба од 50 до 80 км, а у неким случајевима и до 100 км.

Као што видимо, специфичност одбране на брдско-планинском земљишту захтијева велику способност и умјешност старјешина да би могли правилно организовати одбрану, правилно употребити и примјенити расположиве снаге и средства. Циљ овога чланка јесте да се размотре основни моменти организације одбране стрељачког корпуса на брдско-планинском земљишту.

БОРБЕНИ ПОРЕДАК СТРЕЉАЧКОГ КОРПУСА

Борбени поредак стрељачког корпуса у одбрани на брдско-планинском земљишту састоји се обично из два ешелона, корпусне артиљериске групе, противавионске резерве и покретног одреда за запречавање.

Први ешелон стрељачког корпуса одређује се за одбрану главног одбраненог појаса. Он је основа борбеног поретка корпуса у одбрани. Први ешелон укључује у себе главнину снага корпуса, које обично сачињавају двије трећине цијелог састава корпуса. У први ешелон корпуса улазе борбени пореди стрељачких дивизија, који су распоређени у првој линији. У зависности од тога колико ће армија ојачати стрељачки корпус, дивизија, која брани најважнији дио главног појаса одбране корпуса, може бити ојачана са противтенковском артиљеријом, тенковима или самоходном артиљеријом, пионирским јединицама и бацачима пламена.

Свака дивизија првог ешелона корпуса образује свој други ешелон или општу резерву, што зависи од снага које се за то одређују. Резерва може да буде јачине од два стрељачка батаљона, а други ешелон — до стрељачког пука. Опште резерве (или други ешелони) стрељачких дивизија мора да буду добро постављене да би се могле, обзиром на широки фронт и брдско-планински рељеф земљишта, благовремено употребити на најугроженијем дјелу одбране стрељачких дивизија. О распореду опште резерве (или другог ешелона) дивизије у одбрани на брдско-планинском земљишту заинтересован је и командант корпуса и он обично одређује мјесто њеног распореда.

Ако се организује појас обезбјеђења, дивизије првог ешелона корпуса шаљу тамо предње одреде. Њихов састав је од ојачане стрељачке чете до ојачаног стрељачког батаљона. Дивизија може да пошаље 2—3 предња одреда, што зависи од броја и важности правца које дивизија брани и од ширине појаса одбране дивизије.

Када је корпус тродивизијског састава, у зависности од ширине фронта одбране корпуса и од рељефа земљишта, могу да се налазе у првом његовом ешелону све три дивизије, које се постављају у линију, или двије стрељачке дивизије у првом, а једна у другом ешелону. У првом случају командант корпуса образоваће свој други ешелон из састава дивизија које бране другостепене правце. Други ешелон корпуса који је образован на овај начин, може бити јачине до два стрељачка пука.

Други ешелон стрељачког корпуса одређује се за извођење противнапада на непријатеља, који се уклонио у главни појас одбране. Други ешелон корпуса може да изведе противнапад самостално или у садејству са општом резервом (другим ешелоним) дивизије која брани угрожени правац. И на брдско-планинском земљишту обично други ешелон корпуса изводи противнапад у садејству са тенковском или противтенковском резервом корпуса. Биће случајева када ће други ешелон корпуса учествовати у извођењу армиског противудара, заједно са другим ешелоним армије. Други ешелон биће на овај начин употребљен кад корпус брани најважнији правац на фронту одбране армије и кад армија организује противудар са циљем да уништи или одбаци непријатеља, који је продро у одбрану корпуса, и да успостави ранији главни појас одбране. На крају, други ешелон корпуса може да буде употребљен у циљу образовања новог фронта на другом појасу одбране. То ће бити у случају ако извођење противнапада корпусним другим ешелоним није целисходно због очите надмоћности непријатељских снага, које су успјеле да пробију главни појас одбране на угроженом правцу.

При одбрани на брдско-планинском земљишту од битног је значаја питање одређивања јачине опште резерве, односно другог ешелона у дивизијама и другог ешелона у корпусу, из следећих разлога. При одбрани на широком фронту у условима брдско-планинског земљишта, усљед његове испресијечаности, јединице су раздвојене у извјесној мјери и немају довољно чврсте везе међу собом, тако да често не могу указати једна другој благовремену и непосредну помоћ. При томе су спојеви и бокови јединица обично више осјетљиви него код одбране у нормалним условима. Са друге стране, широки фронт и испресјечани рељеф земљишта са slabим путевима, отежава маневар јединица по фронту. На примјер, врло је тешко остварити такав маневар са једи-

ницама које бране правце гдје су са успјехом одбијени напади непријатеља, да би смо удаљавањем јединица са тог дијела фронта, појачали неки други, угрожени правац. То не значи да овакав маневар не треба вршити, али за њега треба доста времена, јер би се могла довести у питање успјешна одбрана на важним правцима, ако тамо не постоје јаке резерве. Даље, један од разлога, који тражи јаче резерве, (друге ешелоне) је борба са ваздухопловним десантима непријатеља. Из опште резерве, односно другог ешелона дивизије и корпуса, одваја се специјална резерва за овај задатак, или се општа резерва намјењује, углавном, за борбу против ваздухопловних десаната. Да би се могла борити против десаната, резерва мора бити веома покретна (моторизована). Сви ови разлози потврђују да се, при одбрани на брдско-планинском земљишту, одређују јаче резерве, односно други ешелони у дивизијама и корпусу.

Други ешелон корпуса распоређује се, као и обично, на другом појасу одбране, на отсјецима који затварају најважније тенко-опасне правце у појасу одбране корпуса. Мјеста распореда другог ешелона корпуса морају бити пажљиво изабрана у условима брдско-планинског земљишта и широког фронта, јер ће од тога зависити благовремено извођење маневра са другим ешелонима и његово благовремено увођење у борбу. У томе је много заинтересован и командант армије и, начелно он увијек одређује мјесто распореда другог ешелона корпуса.

Општа резерва корпуса обично се формира из састава другог ешелона корпуса. Она је намјењена за борбу са ваздухопловним десантима непријатеља, за помоћ дивизијама првог ешелона, за учешће у противнападима корпуса и за борбу са диверзантским групама непријатеља у случају кад се корпус налази на непријатељској територији. У току боја командант корпуса не смије никада да остане без опште резерве.

Корпусна артиљериска група формира се из састава корпусне артиљерије. Она може бити ојачана артиљериским јединицама Резерве Врховне Команде, што зависи од важности задатка корпуса. Она се поставља на највероватнијем правцу главног удара непријатеља. Да би корпусна артиљериска група могла са успјехом да рјешава све многобројне задаће у току боја, она мора да врши маневар покретом. Како је у брдско-планинском земљишту избор рејона погодних за ватрене положаје артиљерије врло ограничен, а такође отежан и маневар покретом, рјешавању ових питања треба посветити особиту пажњу.

Противтенковска артиљериска група корпуса формира се и у одбрани на брдско-планинском земљишту. Она извршава низ важних задаћа: штити главнину снага корпуса у главном појасу одбране, на вјероватном правцу главног удара непријатеља, штити други ешелон корпуса, као и друге јединице, које заједно са њим учествују у противнападу. За коришћење противавионске артиљерије у брдско-планинском земљишту треба да се ријеше иста питања као и за корпусну артиљериску групу.

Тенковска резерва корпуса одређује се за ојачање стрељачких дивизија првог ешелона у току боја. Она учествује у противнападима стрељачког корпуса, самостално или заједно са другим ешелонима корпуса, противавионском и општом резервом, са задатком да одбије нападе непријатељских тенкова.

С обзиром на ограниченост тенковских праваца на брдско-планинском земљишту, састав тенковске резерве далеко је мањи но код одбране у нормалним условима.

Тенковска резерва распоређује се у близини другог ешелона корпуса, обично у близини пута, у рејону, који обезбеђује маневар тенковске резерве по фронту и из дубине.

Намјена покретне противтенковске резерве корпуса исто је као и код одбране у нормалним условима. Она може да се уводи у борбу самостално или у садејству са тенковском резервом и покретним одредом за запречавање. На брдско-планинском земљишту нарочито је важно да се благовремено припреме правци покрета покретне противтенковске резерве и њени ватрени положаји. Без благовремене припреме праваца и ватрених положаја, како за покретну противтенковску резерву, тако и за тенковску резерву, доводи се у питање ефикасно искоришћавање ових важних елемената борбеног покрета стрељачког корпуса.

То исто важи за коришћење корпусног покретног одреда за запречавање. За њега такође треба благовремено припремити правце покрета. Његов састав је приближно исти као и код одбране у нормалним условима. Ако корпус брани неколико важних праваца, који су приступачни за тенкове, обично се организују два покретна одреда за запречавање. Овим се постиже да се они могу брже употребити на угроженим правцима.

ОРГАНИЗАЦИЈА И ИНЖИЊЕРСКО УРЕЂЕЊЕ ПОЈАСА ОДБРАНЕ СТРЕЉАЧКОГ КОРПУСА НА БРДСКО-ПЛАНИНСКОМ ЗЕМЉИШТУ

У условима позиционе одбране на брдско-планинском земљишту, а у циљу њезине чврстине, велики значај има правилна организација положаја у инжењерском смислу. Снага савремене одбране у многим се огледа у добро организованом систему ватре и инжењерских препрека, а такође у вјештом коришћењу земљишта и његовом фортификациском ојачању. Једном рјечју, уколико боље искористимо и фортификациски уредимо земљиште, уколико нам мање треба снаге за његову одбрану. Организација инжењерске система одбране на брдскопланинском, исто као и на маневарском земљишту, мора да обезбједи чврстину, еластичност и активност одбране, као и могућност прелаза у наступање.

Као и у нормалним условима, организација и инжењерско уређење појаса одбране стрељачког корпуса на брдско-планинском земљишту треба да обухвати организацију појаса обезбеђења (ако се оно може организовати у конкретној ситуацији) и положаја борбеног осигурања, организацију главног и другог појаса одбране, преградних положаја између ових појасева и организацији система препрека.

Размотрићемо редом како треба организовати и обезбиједити у инжењерском смислу све поменуте елементе појаса одбране стрељачког корпуса.

Појас обезбјеђења. У одбрани корпуса на брдско-планинском земљишту предњи одреди браниће оне правце које непријатељ може да користи при његовом покрету ка предњем крају главног појаса одбране. Број таквих праваца увијек је различит као што је различит и њихов значај. Према томе,

у зависности од важности праваца, одређује се јачина сваког предњег одреда, а такође и степен инжењерског уређења положаја у појасу обезбјеђења. На важним правцима организоваће се четни рејони одбране, а на другостепеним и мање важним правцима организоваће се водне отпорне тачке или само заклони. Овдје је важно истаћи да треба, при избору предњег положаја и међуположаја у појасу обезбјеђења, тражити такав рељеф земљишта, који обезбјеђује добру организацију одбране и вођење борбе, и који не захтева много радне снаге и инжењерских средстава за њихово уређење.

При инжењерском уређењу појаса обезбјеђења нарочита пажња обраћа се на стварање система препрека дуж путева, долина, коњских стаза и превоја, које ће непријатеља вјероватно да користи у своме наступању. При изradi препрека у појасу обезбјеђења широко се примјењује рушење путева и стаза, обрушавање стијена, а у шумама се праве засјеке. Све ове врсте препрека треба постављати на оним мјестима гдје их непријатељ не може обићи и гдје мора да утроши више времена за њихово уклањање или за оправку порушеног пута. Из нашег Народноослободилачког рата имамо безброј примјера вјештог рушења путева и стварања разних врста препрека. Одбрана таквих дјелова пута била је врло ефикасна и наше су јединице задржавале наступање непријатеља дуже времена, или га приморавале да од напада одустане (на пр. одбрана пута Грахово, Дрвар и Босански Петровац, Дрвар 1941 године, одбрана отсјека Рибник—Горња Саница у IV непријатељској офанзиви итд.).

Да би се отежало рашчишћавање, срушено камење ојачава се фугасима.

Осим препрека, које се стварају ради ојачања положаја у појасу обезбјеђења, у брдско-планинском земљишту ефикасно је стварање препрека у рејонима вјероватне концентрације непријатељских јединица, у рејонима могућег непријатељског полазног положаја за напад, као и у рејонима његових вјероватних артиљериских положаја и осматрачница. Овакве препреке постављаће се у првом реду на највероватнијим правцима наступања главних снага непријатеља.

Борбено осигурање. Кад год ситуација дозвољава, тј. кад корпус није у непосредном додиру са непријатељем, и у одбрани на брдско-планинском земљишту, истура се борбено осигурање испред предњег краја. Издвајање снага за борбено осигурање, као и његови тактички задаци, исто је као и код позиционе одбране у нормалним условима. Но на брдско-планинском земљишту треба посветити већу пажњу одређивању положаја за борбено осигурање. Баш с обзиром на карактер земљишта правилан избор положаја захтјеваће да се на неким отсјецима борбено осигурање постави на већем отстојању од предњег краја, које може да достигне и до 3 км. У другом случају, ако нема погодних висова (положаја) испред предњег краја, борбено осигурање треба поставити на падинама испред предњег краја главног појаса одбране. У првом случају — када је борбено осигурање на већем удаљењу од предњег краја главног појаса одбране — оно ће бити јаче и са више ватрених средстава, поготово када се поставља на вјероватним правцима наступања главних снага непријатеља. У другом случају борбено осигурање биће слабије.

С обзиром на ширину фронта стрељачког корпуса, такође, је важно подвући да одвајање снага и ватрених средстава за борбено осигурање не треба да буде подједнако на свима правцима. Борбено осигурање треба да буде најјаче на ономе правцу који омогућује непријатељу најповољнији избор полазног положаја за напад, тамо гдје он може најбоље да употреби своја техничка борбена средства. На оваквим правцима поставиће се ојачано борбено осигурање и организоваће се четне и водне отпорне тачке. На другостепенним правцима, дуж колских путева или важнијих планинских стаза, истуриће се борбено осигурање мање јачине и, према томе, његови положаји организоваће се као водне отпорне тачке или ће изградити само заклоне за одељења или за групе стријелаца.

С обзиром на широки фронт и испресјечаност земљишта врло често неће постојати ватрена веза између јединица које се шаљу у борбено осигурање. Ово захтијева да се борбеном осигурању пружи сигурна подршка једним дијелом артиљерије и минобацача, са привремених ватрених положаја, са предњег краја главног појаса одбране.

Брдско-планинско земљиште даје више услова да се организује лажни предњи крај, него што је то случај на другом земљишту. Лажни предњи крај организоваће се на правцима гдје се може очекивати наступање главних снага непријатеља. Организацију лажног предњег краја наређује командант корпуса, а некад ће то наредити и командант армије, што зависи од важности правца. На лажни предњи крај истура се ојачано борбено осигурање. Инжињерско уређење положаја лажног предњег краја мора да буде тако организовано, да непријатељ не може да посумња да је то стварно предњи крај главног појаса одбране корпуса.

Главни појас одбране. Инжињерско уређење главног појаса одбране корпуса на брдско-планинском земљишту у позиционој одбрани нема тако развијену форму, као код позиционе одбране у нормалним условима. Релеф брдско-планинског земљишта и ширина фронта одбране, коју корпус добија, принуђавају да се вјешто распореде снаге и средства корпуса. На главним правцима, на којима непријатељ може да масовно употреби главне родове војске и ратну технику, тј. дуж путева, долина, на висоравнима и на важним превојима, одбрана ће се организовати на исти начин, као што се организује на нормалном фронту. Другим ријечима, на таквим правцима неопходно је организовати одбрану по систему траншеја са организованим системом рејона и чворова одбране у њему. Систем траншеја и батаљонских рејона одбране на правцима приступачним за тенкове треба да буде израђен на цјелој дубини главног појаса одбране. На таквим правцима такође се стварају противтенковски рејони и противтенковски чворови одбране.

На мање приступачним правцима, тамо гдје земљиште не дозвољава масовну употребу тенкова, инжињерско уређење главног појаса одбране организује се по систему одвојених рејона одбране и отпорних тачака. Такав систем одбране организоваће се за затварање колских путева, планинских стаза, уских долина и мање важних превоја. На таквим правцима рејони одбране и отпорне тачке постављају се и у дубини одбране, но њихова дубина биће мања, него на правцима који дозвољавају масовну употребу тенкова.

Значи, на земљишту које је тешко приступачно за тенкове, главни појас одбране уређује се по принципу групног посједања. У зависности од степена важности појединих праваца на таквом земљишту на предњем крају главног појаса одбране уређује се:

батаљонски рејони одбране ширине до 5 км, са растојањем међу њима до 2—3 км;

Четни рејони одбране величине 1×1 км, са растојањем 1—1,5 км; водне отпорне тачке величине $0,5 \times 0,5$ км, са растојањем до 1 км и, на крају, на отсјецима одбране корпуса, који су тешко приступачни за непријатељске пјешадиске јединице, организоваће се само контрола мањим извиђачким дјеловима и осматрањем.

Брдско-планинско земљиште омогућује велики избор погодних положаја за одбрану. Но, рељеф таквог земљишта је врло испресјечан, са мноштвом мањих и већих долина, јаруга, кланаца, са много мртвих простора, без шуме или је покривен шумом и шикаром итд., што све компликује и отежава правилан избор најпогоднијих положаја. Због тога треба изучавати брдско-планинско земљиште, потребна је и извјесна вјештина да се изаберу најпогоднији положаји. Посебно, нарочиту пажњу треба посветити избору предњег краја главног појаса одбране.

У зависности од рељефа земљишта постоје две могућности за постављање предњег краја:

Ако се фронт протеже паралелно са гребеном, предњи крај треба изабрати на страни гребена која је окренута непријатељу;

ако се фронт протеже преко гребена, предњи крај се поставља на падицама главног гребена и његових огранака.

Испред предњег краја треба да се обезбједи добро осматрање и ефикасна ватра, дакле, да буде што мање покривених и мртвих простора. То се обезбјеђује, у првом реду, тиме што се предњи крај бира на надвишавајућем земљишту, што се врши рашчишћавање земљишта испред предњег краја и што се води рачуна да се испред предњег краја обезбједи организација унакрсне и бочне ватре свих видова оружја.

На вјероватним правцима напада непријатеља треба тежити да се предњи крај тако повуче и изломи да омогући организацију ватрених цакова тактичког значаја. Но, с друге стране, ово питање треба зналачки рјешити, јер и сувише изломљени предњи крај продужава и онако широки фронт одбране корпуса и захтијева веће снаге и средства.

Узимајући у обзир ширину фронта одбране корпуса и ограниченост снага и средстава за организацију одбране, треба до највеће мјере искористити све природне препреке. Инжињерско уређење одбране треба, уствари, да ојача природне препреке и да се вјештачке препреке поставе тамо гдје нема природних.

При инжињерском уређењу главног појаса одбране користе се све врсте препрека. На правцима приступачним за тенкове организује се систем противтенковских препрека испред предњег краја и на цјелој дубини. Осим противтенковских мина широко се користе експлозивне препреке, као каменометне фугасе, и благовремено се припрема обрушавање стјена. Противтенковске препреке прикривају се противпјешадиским препрекама.

На правцима који су неприступачни за тенкове постављају се противпјешадиске препреке. На читавом фронту корпуса, како испред предњег краја, тако и у дубини, користе се шуме за стварање засјека. Уопште узев, од свих врста вјештачких препрека у брдско-планинском земљишту, највећу примјену имају експлозивне препреке, но успјех радова много ће зависити од тога, колико се има механичких средстава за њихову израду.

При постављању препрека на земљишту треба обратити пажњу да непријатељ не може осматрати прилазе ка њима и да се налазе под ефикасном ватром. Препреке, које се постављају у међупросторима рејона одбране и отпорних тачака, треба бранити макар и са мањим групама стријелала. У осталом, добро је познато да никаква препрека сама по себи не може да застави непријатељски напад, ако није заштићена ватром браниоца.

Сваки рејон одбране и свака отпорна тачка, како на предњем крају, тако и у дубини главног појаса одбране, уређује се и оспособљава за кружну одбрану.

Рејони одбране, односно отпорне тачке, при организацији одбране уске долине, уређују се на падинама висова који се пењу са њене обе стране, с тим да се долина може тући јаком унакрсном ватром. У самој долини постављају се мање снаге и јаке препреке. Оваква одбрана уских долина организује се на читавој дубини главног појаса.

У систем рејона одбране, односно отпорних тачака, треба укључивати и доминирајуће висове, превоје, чворове путева, насеља, путеве и стазе. Вјештом организацијом одбране доминирајућих висова ствара се вишекатна ватра, обезбјеђује контрола цијелог земљишта на падинама и око виса, и даје преимућство јединицама које врше противнапад на непријатеља у низини. Овдје треба посебно истаћи значај доминирајућих висова за ефикасно коришћење артиљериске ватре.

Насеља се користе као отпорне тачке и оспособљавају за кружну одбрану кад у насељима има довољан број камених зграда, које могу одлично да се оспособе као ватрене тачке.

При организацији одбране стрељачког корпуса на брдско-планинском земљишту посебно питање претставља уређење путева унутар главног појаса одбране и за везу са позадином. Брдско-планинско земљиште често је слабо комуникативно, тако да постојећи путеви и коњске стазе не могу потпуно задовољити све што захтева савремена одбрана, нарочито захтјеве у погледу несметаног маневра по фронту и из дубине одбране, а такође захтјеве за правилно и својевремено снабдјевање јединица материјално-техничким потребама. Да би се ова питања рјешила, мора да се израђују колски путеви, коњске и пјешачке стазе. Пожељно је да сваки батаљонски и четњи рејон одбране буде повезан из позадине са колским путем, односно стазом, што ће зависити од важности брањеног отсјека. Путеве, који на важним правцима иду управно ка фронту одбране, треба повезивати рокадним колским путем да би се обезбједио маневар по фронту. Јасна је ствар да ће се за обезбјеђење саобраћаја и маневра у првом реду, користити постојећи путеви, а у недостатку ових израђују се потребни путеви и стазе на потребним правцима.

У току боја за главни појас одбране може се десити да непријатељ овлада важним дјелом пута и да пресјече везу са једним дјелом фронта од-

бране стрељачког корпуса. Није искључена и могућност окружења неких јединица. Јасно је да ће у оваквим случајевима бити отежано, односно онемогућено снабдијевање јединица муницијом и храном. Због тога целисходно је у току организације одбране изградити узлетиште за авионе (којима треба мала просторија за спуштање), или, ако земљиште то не дозвољава, изабрати погодна мјеста за пријем материјала из ваздуха (помоћу падобрана). У брдско-планинском земљишту ово питање не треба запостављати, баш због малог броја путева.

Други појас одбране и преградни положаји. У зависности од снага, средстава и времена, којима се располаже за организацију одбране, други појас одбране уређује се на исти начин као и главни одбранбени појас. Али степен готовости инжењерског уређења, као и обим инжењерских радова на другом појасу одбране, биће у сваком случају мањи, и обично достиже 50% у поређењу са главним појасом одбране.

Инжењерско уређење другог појаса одбране изводи се по наређењу команданта корпуса. Ако корпус брани правце оперативног значаја, армија ће са своје стране да помогне корпусу у уређењу другог појаса.

Противтенковске и противпјешадиске препреке пред предњим крајем другог појаса одбране, као и у њиховој дубини, постављаће се на најважнијим правцима, а такође на спојевима и крилима корпуса.

Иако главни појас позиционе одбране претставља најважнији дио цијеле тактичке зоне одбране, не треба потцјењивати важност организације и уређења другог појаса одбране, ни онда кад се ради о одбрани корпуса на брдско-планинском земљишту. Треба да се потсјетимо да се други појас одбране организује у циљу:

— да заустави даље наступање непријатељских снага које су се пробиле кроз главни појас одбране;

— да обезбједи развијање јединица армије и корпуса за извршење противудар;

— да обезбједи нови фронт одбране корпуса, ако је корпус на неком дијелу фронта морао да напусти главни појас одбране.

На главном појасу одбране, као и између главног и другог појаса, на најпогоднијим мјестима земљишта, стварају се преградни положаји тактичког и оперативног значаја. Последњи се организују по упутству команданта армије.

Преградни положаји, и код одбране на брдско-планинском земљишту, имају важан тактички и оперативни значај:

— раздвајају борбене поретке непријатеља;

— не допуштају непријатељу да се при наступању кроз дубину одбране шири по фронту, ограничавајући му слободу маневра и стварајући ватрене џакове;

— служе као полазни положаји јединицама које изводе противнапад и противудар.

Несумњиво да преградне положаје треба организовати и код одбране на брдско-планинском земљишту, нарочито дуж важних праваца, на падинама висова који доминирају долинама итд. Но, с обзиром на особине брдско-планинског земљишта, преградни положаји се организују по систему испреки-

даних траншеја и одвојених отпорних тачака, користећи при томе природне препреке. Преградне положаје такође треба ојачати вјештачким препрекама. Посебно треба посветити пажњу да разна рушења, као што су рушење серпентина на путевима, обрушавање камења, и друге врсте запречавања (постављање жице, минских поља, засјека и др.), не стјешњавају и отежавају маневар сопствених јединица по фронту и из дубине. Ово поготово на брдско-планинском земљишту, гдје имамо ограничен број путева, а нарочито рокадних. Да до тога не би дошло, све врсте запречавања врше се по јединственом плану штаба корпуса.

СИСТЕМ ВАТРЕ У ОДБРАНИ НА БРДСКО-ПЛАНИНСКОМ ЗЕМЉИШТУ

Систем ватре је основа одбране. Он треба да обезбједи чврстину и жилавост одбране, која мора да се бори са неколико пута јачим снагама непријатеља.

Због тога, и у условима одбране стрељачког корпуса на брдско-планинском земљишту, систем ватре треба да буде управљајући. Системом ватре мора да се обухвате сви дјелови фронта одбране корпуса. Истина је да особине брдско-планинског земљишта много отежавају да се добије ефикасна ватра на свим правцима са једнога положаја. Прије свега, има много мртвих простора који се могу ефикасније тући само ватром оруђа са убацним путањима. При одбрани на широком фронту, на мање важним правцима, између рејона одбране постоје међупростори, које је такође теже контролисати ватром. Све ове, као и друге тешкоће, говоре да при организацији одбране у цјелини, а посебно при организацији система ватре, све старјешине морају да пажљиво проуче своје отсјеке и рејоне одбране, како би могли да правилно поставе и распореде сва ватрена средства на своме отсјеку и рејону одбране, у циљу што боље коришћења њихове ватрене моћи. У вези с тим, старешине морају пажљиво да организују садејство између свих видова оружја, а посебно да организују садејство ватре између појединих рејона одбране.

Као и код одбране у нормалним условима, систем ватре у одбрани на брдско-планинском земљишту треба да обухвати организацију ватре свих видова оружја и да обезбједи наношење што већих губитака у свим етапама боја, са циљем да се осујети успех непријатељског напада.

На крају, широки фронт и рељеф земљишта приморавају да се организује непрекидно извиђање и осматрање непријатеља. Извиђање и осматрање добијају на брдско-планинском земљишту још већи значај, него код одбране на маневарском земљишту.

Противвјешадиска одбрана. Противвјешадиска одбрана треба да буде способна да издржи и одбије нападе надмоћнијих снага непријатеља на предњи крај одбране и да се успјешно бори са непријатељем који је успио да се укљини у одбрану. У циљу извршења ових задатака систем пјешадиске ватре допуњује се и ојачава системом минобацачке и артиљеријске ватре, као и системом препрека и фортификациских објеката.

Један од битних услова да противвјешадиска одбрана изврши свој задатак јесте — да читав систем ватре буде планиран и благовремено припрем-

њен. Као и при одбрани у нормалним условима, тако и на брдско-планинском земљишту треба предвидети све врсте ватре за тучење пјешадије непријатеља, како пред предњим крајем, тако и у дубини одбране. Приликом припреме система ватре против пјешадије непријатеља, у оквиру одбране корпуса, треба, углавном, на земљишту:

одредити рејоне концентрације ватре и линије непокретне запречне ватре испред предњег краја и у дубини одбране;

одредити допунске линије непокретне запречне ватре на нарочито важним правцима и за обезбјеђење јединица;

одредити линије концентричне и запречне ватре минобацача и артиљерије на најважнијим и највероватнијим правцима и рејонима концентрације непријатеља у периоду припреме напада, као и на полазном положају за напад;

одредити задаће минобацачима и артиљерији за подршку борбеног осигурања и за заштиту у моменту његовог извлачења из борбе;

организовати садејство између јединица у циљу ватреног обезбеђења спојева и бокова;

организовати систем ватре опште резерве (другог ешелона) сваке јединице на њеном мјесту распореда и одредити задаће јединицама на чијем се сектору предвиђа дејство опште резерве (другог ешелона) — за ватрено обезбеђење противнапада;

одредити мјеста фортификациских објеката и планирати ватру њихових оруђа;

одредити начин ватрене заштите инжењерских препрека;

организовати вишекатну ватру, у циљу стварања веће густине ватре на важним правцима и ради максималног искоришћавања ватрене моћи пушкотријазе и митраљеца;

гдје је год могуће организовати унакрсну и бочну ватру и одредити специјалне митраљезе за кинцално дејство, за тучење узастопних пролаза и осталих погодних мјеста.

Да би се обезбједила ефикасна запречна ватра испред предњег краја, распоред пјешадиског оружја, нарочито митраљеца и минобацача, треба тако извршити да се обезбједи успјешно тучење неравнина и мртвих простора. Због тога се ствара вишекатна ватра, у којој нарочито велику улогу имају митраљези, који се, због њиховог корисног дејства на већој даљини, не морају постављати непосредно на предњем крају. Минобацачи се користе да се туку мртви простори испред предњег краја. Ради што бољег дејства пјешадиске ватре, врши се рашчишћавање земљишта испред предњег краја. На отсјецима одбране, гдје је густина пјешадиске ватре недовољна, одбрана се ојачава ватром минобацача и артиљерије. На таквим отсјецима одбране, као и оним који се само контролишу мањим групама или пошумљени, треба спријечити провлачење мањих непријатељских група и мањих јединица кроз предњи крај одбране. На крају, на брдско-планинском земљишту треба посветити велику пажњу снајперима, чија ватра може да се ефикасно искористи за уништење непријатељских осматрача.

Противартиљериска одбрана. Противартиљериска одбрана има задатак да сачува живу силу и ватрена средства од концентричне минобацачке и ар-

тиљериске ватре непријатеља, како за вријеме непријатељске припреме напада, тако и у току читавог одбранбеног боја корпуса.

У циљу ефикасне организације противартиљериске одбране, при одбрани корпуса на брдско-планинском земљишту, предузимају се следеће мјере:

Јединице и ватрена средства треба обезбиједити заклонима, рововима, траншејама, саобраћајницама — према томе какво инжињерско уређење положаја најбоље одговара на дотичном дијелу фронта одбране корпуса. Уколико имамо више траншеја, заклона, склоништа, дакле, уколико је боље у инжињерском смислу организована одбрана, утолико ће непријатељска артиљерија постићи мањи ефекат. Примјеном што бољег укопавања и искоришћавања природних заклона и склоништа, јединице се могу сачувати од непотребних губитака, а то је већ један од услова добро организоване против артиљериске одбране. Овдје треба одмах напоменути, као корисну мјеру — извођење јединица испод удара концентричне артиљериске ватре, и поново враћање јединица на положај, када престане ватра. Такав маневар обезбеђују траншеје, саобраћајнице и природни заклони.

Брдско планинско земљиште омогућава да се изграде лажни инжињерски објекти од камена и дрвета, а такође и лажни заклони. Ово све треба примењивати у циљу обмане непријатеља, како би усмјерио артиљериску ватру и на ове објекте. С друге стране, треба вјешто маскирати праве траншеје, заклоне, ватрене положаје и тд. Обе ове мјере ојачаће одбрану и свакако ће умањити ефикасност артиљериске и минобацачке ватре непријатеља.

Ешалонирање елемената борбеног поретка корпуса по дубини претставља такође један од услова чувања (обезбеђења) живе силе и технике од масовних удара непријатељске артиљерије. И при одбрани на брдско-планинском земљишту треба обратити пажњу да се непријатељу не дозволи да једновремено може тући артиљериском ватром целу дубину одбране корпуса.

Један од најважнијих елемената успјешне противартиљериске одбране јесте активна борба са артиљеријом непријатеља. За овај задатак користи се сва артиљерија у саставу корпуса, а основу противартиљериске одбране чини корпусна артиљериска група и авијација која подржава корпус. Ван оквира корпуса, са артиљеријом непријатеља води борбу армиска артиљерија и авијација. У циљу да се што боље искористи за овај задатак, артиљерија у саставу корпуса врши маневар са неактивних дјелова фронта одбране и тако појачава противартиљериску одбрану на угроженим правцима. Авијација наноси ударе по најгушћим ватреним положајима непријатељске артиљерије.

Извођење противприпрема такође претставља један елемент активне противартиљериске одбране. Корпус врши противприпрему по одобрењу армије и уз учествовање армиских средстава. Посебно је питање када ће се моћи извршити артиљериска противприпрема код одбране на брдско-планинском земљишту (због ширине фронта, отежаног маневра артиљеријом, малог избора ватрених положаја). Међутим, потребно је нагласити да би изненадно изведена противприпрема на брдско планинском земљишту нанјела осјетне губитке живој сили и техници непријатеља (јер се, на главном правцу напада, основна маса непријатељске пјешадије, тенкова и артиљерије,

прије почетка напада, налази густо збијена и концентрисана на уском простору дуж путева или долина због ограничења избора погодних положаја за напад).

На крају, употребом дима за прикривање маневра наших јединица по фронту из дубине и за ослепљавање непријатељских осматрачница, може се у знатној мјери смањити ефикасно дејство непријатељске артиљериске ватре.

Ако узмемо у обзир све наведене елементе противартиљериске одбране, као и чињеницу да ће основна маса артиљерије непријатеља бити везана за оне правце, који су за њу приступачни, долазимо до закључка да се при одбрани корпуса на брдско-планинском земљишту може организовати ефикасна противартиљериска одбрана и да при том основну пажњу морамо обратити на највероватнији правац непријатељског главног удара.

Противтенковска одбрана. Организација противтенковске одбране на брдско-планинском земљишту олакшана је самим рељефом земљишта. Тенкови могу дејствовати само на одређеним правцима—дуж путева, долина и на планинским висоравнима. На таквим правцима, особито на оним гдје тенкови могу масовно да се употребе, корпус треба да организује читав систем мјера противтенковске одбране, према општем плану противтенковске одбране армије. Организација противтенковске одбране на правцима приступачним за тенкове треба да обухвати широко коришћење природних и вјештачких препрека, који се штите пјешадиском и артиљериском ватром, коришћење артиљериске ватре, како артиљерије која се налази на заклоњеним положајима, тако и артиљерије за непосредно гађање и, најзад, коришћење пјешадиских противтенковских средстава.

Артиљерији припада основна улога у борби са тенковима непријатеља и код одбране на брдско-планинском земљишту. Она почиње борбу много раније него што се тенкови непријатеља приближе предњем крају главног појаса одбране. Ту прву борбу она води методом даљњих ватрених напада. При приближавању тенкова предњем крају главног појаса одбране, артиљерија туче концентричном ватром рејоне прикупљања тенкова и рејоне њиховог полазног положаја за напад. И, најзад, кад тенкови пођу у напад и приближе се предњем крају, артиљерија им наноси губитке и растројава њихове борбене поретке применом покретне запречне ватре.

Све ове задатке врши артиљерија са заклоњених ватрених положаја калибрима, почев од 120 мм и више.

Међутим свим поменутих видовима артиљериске ватре не могу се непријатељским тенковима нанијети толики губици да се осујети њихов напад. Ту задаћу рјешавају оруђа за непосредно гађање, која почињу борбу кад тенкови изиђу на последњу линију покретне запречне ватре.

Минимална густина противтенковске артиљерије на правцима, који су приступачни за тенкове треба да буде 25—30 оруђа на км фронта, рачунајући у то сва противтенковска оруђа на читавој дубини одбране корпуса. Највећи дио тих оруђа треба да се налази на главном појасу одбране, и то у дубини $1\frac{1}{2}$ — 2 км од предњег краја, тј. у одбранбеним рејонима батаљона прве линије. На тој дубини треба да се налази 15—20 оруђа на један км фронта. Таква густина противтенковске артиљерије може успјешно да одбије напад до 60 тенкова на 1 км фронта. Искуство из рата је показало да једно

противтенковско оруђе може да избаци из строја 3 непријатељска тенка, а око 25% тенкова отпада на минско-експлозивна средства. Остали дио противтенковске артиљерије (око 10 оруђа) распоређује се у дубини одбране корпуса. То су, у ствари, против тенковске резерве дивизије, корпуса и армије.

На правцима мање приступачним за тенкове, тамо гдје се тенкови не могу масовно да употребе, густина противтенковске артиљерије може да буде до 10 оруђа на један км фронта.

Биће чест случај, да корпус у одбрани нема довољно противтенковске артиљерије за стварање нужне густине. У таквом случају, да би се потребна густина обезбиједила, користе се корпусу придани тенкови или самоходна артиљерија, који могу да дејствују из засједа, или у својству покретних или непокретних ватрених тачака.

И код одбране на брдско-планинском земљишту, у циљу повећања густине противтенковске артиљерије, важно је предвидјети маневар противтенковским оруђима са праваца који нијесу нарочито угрожени, као и маневар противтенковских резерви. Чим се види гдје је непријатељ концентрисао највећи дио својих тенкова, одмах се врши маневар противтенковске артиљерије. Овакав маневар у динамици боја корпуса има велики значај за успјешну борбу са непријатељским тенковима, који су успјели да се пробију у дубину одбране.

Као што смо већ подвукли на једном месту, при одбрани корпуса на брдско-планинском земљишту нарочито је важно благовремено припремити правце покрета противтенковских резерви дивизија и корпуса и положаје са којих ће да воде борбу с мејста. Без овакве припреме тешко би се могао извршити благовремени маневар. Свакој противтенковској резерви одређују се два-три правца, и на сваком правцу одређују се и припремају максимално 2—3 положаја. Одређивање броја праваца покрета свакако ће зависити од конкретних услова на земљишту.

Осим горњих мјера, у циљу успјешне противтенковске одбране, сви батаљонски, односно четни рејони одбране на правцима приступачним за тенкове уређују се као противтенковски рејони одбране. Ако се батаљонски рејон одбране налази дијелом на земљишту, које отежава употребу тенкова, онда ће се у батаљонском рејону одбране организовати само батаљонски противтенковски чвор. Противтенковски рејони и чворови организују се на читавој дубини одбране корпуса.

На крају, сва противтенковска артиљерија, која се налази распоређена у дубини одбране, као на пр. покретне противтенковске резерве дивизија и корпуса, организују за себе противтенковски рејон. Остала артиљерија припрема своје ватрене положаје да би могла успјешно да се бори са тенковима непријатеља.

Противавионска одбрана. Противавионска одбрана у корпусу треба да буде способна да се супротстави јаком дејству непријатељске авијације.

Најважнији објекти за авијацију непријатеља свакако су: снаге и средства корпуса, распоријеђени на дијелу главног појаса одбране гдје непријатељ мисли да нанесе главни удар, јединице у покрету, резерве, штабови, позадинске установе и важнији мостови у дубини одбране.

Осим мјера активне противтенковске одбране, које организује армија (дејство авијације и армиске противавионске групе), штаб корпуса је дужан да вјешто искористи сва своја ватрена средства, а такође да користи сва склоништа и да организује маскирање јединица. На брдско-планинском земљишту пјешадиска ватра, нарочито митраљеска и пушчана, врло је ефикасно средство против ниско-летећих авиона непријатеља, који се обично изненадно појављују иза брда или над долином. Пјешадиска ватра за борбу са овим авионима треба да се организује на читавом фронту корпуса.

Противавионска артиљерија корпуса, као и средства ојачања, штите главну групацију снага и средстава корпуса на главном појасу одбране. У динамици боја противавионска артиљерија, путем маневра, користи се за заштиту другог ешелона корпуса и обезбеђује га за вријеме покрета и извођења противнапада.

Да би се благовремено открили непријатељски авиони на читавом фронту одбране корпуса, организује се од стране армије станице ваздушног осматрања, обавјештавања и везе. Ове станице распоређују се на погодним мјестима — на висовима или падинама висова — одакле се може добро вршити осматрање. Растојање између станица обично је 10—12 км. Осим ових станица организују се у корпусу допунске станице, које треба да буду обезбјеђене средствима везе (радио станицама, жичаном везом или барјачићима).

Маскирање јединица је важан елемент противавионске одбране. Брдско-планинско земљиште само по себи у многоме обезбјеђује јединице од угледа из ваздуха, а на мјестима гдје је земљиште откривено примењује се вјештачко маскирање. Маскирању треба посвећивати пажњу у свим условима борбене дјелатности јединица.

Инжињерско уређење појаса одбране корпуса, коришћење заклона, и добро маскирање обезбијеђују јединице и њихова борбена средства од удара непријатељске авијације.

У току одбранбеног боја потребна је стална брига и надзор да не слаби организација и дејство противавионске одбране. Ово нарочито због тога што ће авијација често бити основно средство за подршку наступајућих непријатељских снага у оно време када главнина непријатељске артиљерије није у стању да врши подршку због њеног отежаног дејства на земљишту или због отежаног праћења покретом наступајућих јединица.

*

* *

Нама су из области организације одбране и њеног борбеног обезбјеђења остала недотакнута још нека питања, као што су извођење и осматрање, противдесантна одбрана и противхемиска заштита. Све те мјере, које појачавају и допуњују стабилност и чврстину одбране корпуса, организују се и спроводе на брдско-планинском земљишту као и у нормалним условима, разумије се, са извјесним специфичностима које намеће само земљиште и ширина фронта. Због тога се нећемо на тим питањима овдје задржавати. О противдесантној одбрани, која захтјева посебну пажњу као одбране на брдско-планинском земљишту, биће вјероватно говора у нашем часопису.

Из свега што смо изнијели у овом чланку, уколико смо успјели да разрадимо основна питања организације одбране стрељачког корпуса, види се да савремена одбрана на брдско-планинском земљишту захтјева примјену свих елемената одбране у нормалним условима. Разлике настају због самих особина брдско-планинског земљишта, које у ствари и траже извјесне специфичности у организацији одбране и у распореду снага и средстава. Несумњиво да ове специфичности играју велику улогу за успјешно извођење одбране и њих не треба ни у ком случају потцењивати. Напротив, баш због тих особености одбране и уопште борбе на брдско-планинском земљишту, треба непрекидно изучавати савремене погледе по питањима борбе на брдско-планинском земљишту, извучати поуке и закључке из богатог искуства нашег Народноослободилачког рата, и на тај начин обогатити теорију по питањима ратовања на брдско-планинском земљишту, које за нашу армију има посебан значај.